

Inrichting en beheer Drentse A-gebied

Het beekdal van de Drentse A is al decennia voorwerp van onderzoek. Vooral de samenhang tussen waterhuishouding en vegetatie is uitvoerig geanalyseerd, evenals de wijze waarop het beheer deze samenhang beïnvloedt. Uit dit hydro-ecologisch onderzoek is duidelijk geworden waar zich uit oogpunt van de natuur waterhuishoudkundige knelpunten voordoen en hoe vanuit beheer en beleid aan oplossingen kan worden gewerkt. Recent zijn concrete voorstellen uitgewerkt voor een effectief waterhuishoudkundig en natuurtechnisch beheer van het Drentse A-gebied.

Uko Vegter, Marco Glastra, Henk Post

Het Stroomdallandschap Drentsche A heeft eigenlijk geen introductie nodig, zo veel en vaak heeft het reeds in de belangstelling gestaan. De complexe geomorfologische en hydrologische opbouw van het stroomgebied heeft een grote variatie in natuur en landschap opgeleverd. Door velen wordt het Drentse A-gebied uit natuurwetenschappelijk, landschappelijk en cultuurhistorisch oogpunt gezien als het meest gave nog overgebleven beekdalsysteem dat Nederland kent. Vanaf halverwege de jaren zestig zijn pogingen gedaan om het beekdallandschap zoveel mogelijk als geheel te behouden. In deze periode werd een eerste plan gelanceerd waarin het behoud van het unieke beekdallandschap op stroomgebiedsniveau werd benaderd: het Stroomdallandschap Drentsche A. Naast successen waren er bij de 'strijd' met de ruilverkavelende landbouw ook tegenslagen: vooral in de bovenlopen gingen grote gebieden op de schop. In de inzigggebieden buiten het beekdal vormden de ruilverkavelingen de laatste stap in de omzetting van natte en voedselarme heidevelden naar ontwaterde en bemeste landbouwgronden. Vanaf het begin is de smalle begrenzing van het Stroomdallandschap door de natuurbescherming als een probleem ervaren.

In de jaren zeventig is uitgebreid onderzoek gestart naar de samenhang tussen de vegetatiepatronen in het beekdal en het waterhuishoudkundig systeem (2,4). Hierbij kwam onder meer de hydrologische samenhang tussen plateaugebieden en beekdal aan het licht. Gebleken is verder dat verdroging, verzuring en vermessing, maar ook egalisaties en bezandingen hun tol hebben geëist. Het beekdallandschap oogt nog zeer fraai en herbergt nog tal van waardevolle vegetaties. Maar uit de ontwikkeling van de beekdalvegetaties blijkt dat er knelpunten zijn op het gebied van beheer en waterhuishoudkundige inrichting. Zo zijn veel percelen in de loop van de tijd 'bezand' en liggen er veel diep ontwaterende sloten in het beekdal. Het is daarom voor Staatsbosbeheer als beheerder belangrijk om te weten hoe de geconstateerde problemen concreet kunnen worden aangepakt.

Herstel ook buiten het reservaat

De bevindingen hebben geleid tot aanbevelingen voor waterhuishoudkundig en natuurtechnisch beheer en inrichting (5). Deze aanbevelingen richten zich vooral op herstel van de natte natuur (hooilanden, broekbossen en moerassen). Na een toetsing van de aanbevelingen door de Begeleidingswerkgroep Onderzoek Drentse A (BODA) aan verschil-

lende andere functies van het Drentse A-gebied (op het gebied van cultuurhistorie, landschap en recreatie), zijn deze vertaald in uitgangspunten voor beheer en beleid. Daarbij komt duidelijk komt naar voren dat maatregelen voor herstel van de natte natuur in het Stroomdallandschap niet beperkt kunnen blijven tot het gebied binnen de reservaatgrenzen.

Concrete maatregelen

Recent zijn de laatste aanbevelingen van de BODA naar concrete beheers- en inrichtingsmaatregelen vertaald. Deze zijn vastgelegd in inrichtingsvoorstellen voor verschillende deelgebieden en uitgewerkt op perceelsniveau. De voorstellen zoals die nu zijn vastgelegd geven een overzicht van de wensen van Staatsbosbeheer Drenthe-Noord voor de toekomstige inrichting en het beheer van een groot deel van het Drentse A-gebied. Uitzondering vormt de benedenloop van het gebied ter hoogte van De Punt, waar nader hydrologisch onderzoek inzicht moet geven in de haalbaarheid van beheersdoelen. Pas dan kan worden nagegaan of en op welke wijze aanpassing van de waterhuishoudkundige situatie moet plaatsvinden.

Uitgangspunten

Bij de uitwerking van de inrichtingsvoorstel-

len heeft een aantal uitgangspunten centraal gestaan.

Ten eerste moeten de voorgestelde maatregelen in overeenstemming zijn met de hoofddoelstelling van het Drentse A-gebied volgens het beheersplan 1986 van Staatsbosbeheer: **'behoud en ontwikkeling van de abiotische en biotische kenmerken die in hun onderlinge samenhang karakteristiek zijn voor het systeem van het laagland-beekdal met hogere gronden zoals zich dat mede onder invloed van het menselijk gebruik heeft ontwikkeld.'**

Een tweede uitgangspunt is dat aanpassing van de waterhuishouding binnen reservaten pas aan de orde is indien het waterhuishoudkundige systeem op regionaal niveau goed functioneert. Zolang er sprake is van een sterke hydrologische beïnvloeding van het beekdal, bijvoorbeeld door ontwatering van inzigtgebieden of onttrekking van grondwater, is het weinig zinvol om veel energie (en geld) te besteden aan het optimaliseren van de waterhuishouding op detailniveau. Ten derde zijn natuurtechnische inrichtingsmaatregelen (herstel van oorspronkelijk reliëf, verwijderen van bezandingen, uitgraven van slenken e.d.) alleen geoorloofd als er geen blijvende schade wordt toegebracht aan bestaande cultuurhistorische of archeologische waarden. Bij dergelijke maatregelen wordt zoveel mogelijk 'gebiedseigen' materiaal gebruikt.

Tot slot mogen maatregelen met het oog op herstel van natte natuurwaarden in principe geen grote landschappelijke veranderingen met zich meebrengen. De structuur van het huidige kenmerkende beekdallandschap moet zo veel mogelijk worden behouden of worden versterkt. In het kader van benutting van ecologische potenties, zoals bijvoorbeeld in de benedenloop in samenhang met overstromingsdynamiek, bestaat er op enkele plaatsen enige speelruimte voor ontwikkeling van een 'nieuw' landschap.

Herstel regionale waterhuishouding

Een deel van de knelpunten kan worden aangepakt door aanpassing van het reguliere beheer en door uitvoering van de voorge-

stelde inrichtingsmaatregelen. Een belangrijk deel van de knelpunten speelt zich echter op een zodanig schaalniveau af dat maatregelen binnen de reservaatgrenzen niet volstaan. Gedacht kan worden aan zaken als realisatie van bufferzones en herstel van de regionale waterhuishouding. Voor oplossing van dergelijke knelpunten biedt een integrale aanpak door rijk, provincie, gemeenten, landbouw, waterleidingbedrijven, waterschap, zuiveringsschap en recreatieschappen het meeste perspectief.

Inrichtingsmaatregelen

De voorgestelde maatregelen richten zich op verbetering van de waterhuishoudkundige situatie, de natuurtechnische inrichting van percelen en het herstel van het beekdallandschap. Hydrologische maatregelen richten zich in grote lijnen op verhoging van de grondwaterstand en versterking van de invloed van basenrijk grondwater tot aan maaiveld. Mogelijke maatregelen zijn aanleg van dammen, verhogen van duikers, dempen van sloten en 'onderduikers' van doorvoersloten. Dit laatste betekent dat een buis in de sloot wordt gelegd die vervolgens wordt afgedekt met zand. Op deze wijze blijft afvoer van water gegarandeerd, maar heeft een sloot of waterschapsleiding geen ontwaterend effect meer op de naaste omgeving. Natuurtechnische inrichting is mede gericht op herstel van het oorspronkelijke reliëf van beekdalpercelen waar egalisatie of bezanding heeft plaatsgevonden. Het opnieuw uitgraven van oorspronkelijke laagten in het beekdal of op de hogere gronden leidt tot herstel van natte omstandigheden en een meer natuurlijke vorm van afwatering. Op de omringende plateaus met zand- of leembodems leidt ondiep plaggen tot herstel van de voedselarme situatie. De genoemde natuurtechnische inrichtingsmaatregelen zijn vooral kansrijk als gelijktijdig de waterhuishoudkundige situatie kan worden geoptimaliseerd.

Herstel van het beekdallandschap richt zich ondermeer op aanleg van houtwallen en singels, hermeandering, kleinschalige ontwikkeling van beekbegeleidende bossen en het

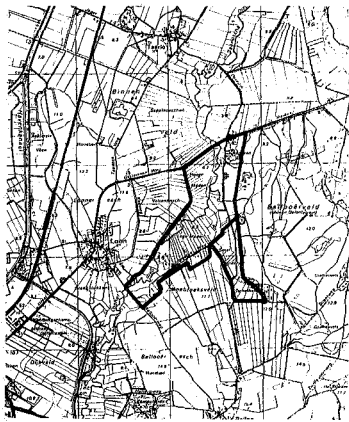
opschonen van meanders. Deze maatregelen hebben als doel het eigen karakter van het Drentse A-gebied als cultuurhistorisch en landschappelijk zeer waardevol beekdallandschap verder te versterken op plaatsen waar in het verleden schade aan deze waarden is toegebracht.

Loonerdiep

Aan de hand van het deelgebied Loonerdiep (inclusief Smalbroekerloopje en overgang naar Ballooërveld) kunnen we de uitwerking van concrete inrichtingsplannen toelichten. Het voorbeeldgebied vormt de westelijke zijtak van het Drentse A-systeem en ligt ten westen van het Ballooërveld. Het gebied bestaat uit laaggelegen, venige beekdalpercelen, doorsneden door het Loonerdiep (figuur 1). Op de overgang naar het Ballooërveld ligt een zijdal, het Smalbroekerloopje. Het gebied geldt als pleistoocene middenloopsysteem met grote botanische natuurwaarden. In het centrale deel van het beekdal komen op veel plaatsen dotterbloemhooilanden voor met onder meer bosbies, duidend op invloeden van basenrijk grondwater. Op de beekdalflank komen onder invloed van zijdelings toestromend grondwater veldrus-vegetaties voor. Het gebied heeft potenties voor de ontwikkeling van draadzegge-moerassen en heischrale graslanden. Momenteel worden grote delen van het gebied gemaaid, waarvan de natste gedeelten met één-assers omdat deze lichter zijn dan de gangbare twee-assige machines. Vooral op de overgangen naar het Ballooërveld zijn gedeelten van het gebied eenjarig verpacht aan boeren.

De problemen rondom het gebied spitsen zich toe op de diepe ontwatering van het aanliggende plateau (het Koebroeksveld), de waterwinning bij Assen die grondwater aan het beekdal onttrekt en de bemesting op de Ballooëres waardoor verontreinigd grondwater naar het beekdal toestroomt. In het beekdal vindt eveneens ontwatering plaats door diepe sloten die voor afvoer van landbouwwater vanaf het plateau zorgen. Voorwaarden voor herstel van het gebied zijn vermindering van de waterwinning bij

Assen en verwerving van enkele percelen in het beekdal en van percelen op het aangrenzende plateau (ca 33 hectare).

Deelgebied Drentse A 4C

Figuur 1. Ligging van het Loonediep, Smalbroekerloopje inclusief overgang naar het Ballooërveld

'Externe' waterhuishouding

Beheren van het Stroomdallandschap beperkt zich niet tot het nemen van maatregelen binnen de huidige begrenzing. Verhoging van de grondwaterstand in het beekdal wordt gerealiseerd door in bestaande watergangen, zowel in het beekdal als in de flanken en aangrenzende plateaugebieden, het peil te verhogen. Hiertoe worden op regelmatige afstand dammen aangelegd, die voorzien zijn van een duiker. Afhankelijk van de functie van de watergang kan het onderhoud vervolgens verminderd worden. Op plaatsen waar een aanzienlijk hoogteverschil moet worden overbrugd, is aanleg van zogenaamde overstortputten noodzakelijk. Als diepe sloten geen afvoerfunctie meer hebben, kunnen ze gedempt worden. Als dit wel het geval is kunnen sloten of waterschapsleidingen worden onderduikt. Vooral op plaatsen waar sloten de afvoer van landbouwwater vanaf plateau-

bieden, via het beekdal naar de Drentse A verzorgen, is dit een goede oplossing.

'Interne' waterhuishouding

De maatregelen richten zich op de ondiepe ontwatering via sloten en greppels in hooilanden. Verhoging van het peil wordt bereikt door greppels af te dammen en een duiker aan te brengen, of bestaande duikers te verhogen (met een zogenaamde elleboogconstructie). Hierdoor wordt het niveau waarop afvoer van water plaatsvindt verhoogd. De maatregelen zijn vooral nuttig op plaatsen waar de kwelintensiteit hoog genoeg is maar de ontwateringsdiepte verhindert dat grondwater tot in het maaiveld toe kan stromen.

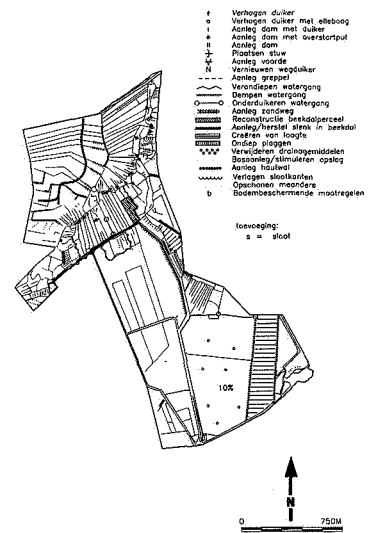
Natuurtechnische inrichting

Op een aantal plaatsen wordt herstel van het reliëf in percelen voorgesteld. Nabij de Vettenbosch wordt voorgesteld oude slenken opnieuw uit te graven en de afvoer van water via deze slenken te herstellen. Nabij het Tichelhuis wordt het reliëf hersteld in enkele landbouwpercelen grenzend aan het Ballooërveld. De hydrologische samenhang tussen het Ballooërveld en het beekdal wordt zo versterkt. Ook hier vindt afwatering via brede slenken plaats. In het beekdal wordt de veraarde veenlaag van enkele verdroogde percelen verwijderd. De effecten op de vegetatie zullen in het kader van de EGM-regeling (Effect Gerichte Maatregelen tegen verzuring) worden gevolgd.

Landschapsherstel

Op basis van historische gegevens is nagegaan waar herstel van houtwallen wenselijk is. Waar dat het geval is wordt een wal opgeworpen die wordt ingeplant en afgerasterd. Langs enkele vroegere meanders kan zich spontaan elzenbroekbos ontwikkelen.

Niet alle maatregelen kunnen op korte termijn (0-5 jaar) worden uitgevoerd. Doordat nog niet alle gronden in het beekdal in eigendom of beheer zijn, is herstel van slenken bij de Vettenbosch nog niet mogelijk. Dit geldt ook voor het verhogen

Figuur 2. Voorgestelde maatregelen in het voorbeeldgebied

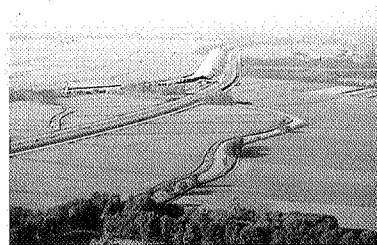
van peilen op de beekdalrand (overgang naar het Koebroeksveld) via de aanleg van overstortputten en voor het dempen van sloten nabij het Tichelhuis. De uitvoering van de overige maatregelen kan in principe plaatsvinden, hoewel de externe waterhoudkundige situatie nog niet optimaal is. De genoemde maatregelen leiden wel tot een duidelijke verbetering. Het uitvoeren van maatregelen op korte termijn gaat gepaard met grondverzet. Netto komt er grond vrij, vooral door het verwijderen van de bouwvoor op enkele percelen nabij het Tichelhuis. Een deel van de grond kan worden gebruikt voor het dempen van sloten en het opwerpen van wallen.

Overige gebieden

Naast het voorbeeldgebied zijn voor nog zeventien andere deelgebieden inrichtingsvoorstellen opgesteld. In andere gebieden in het stroomdal is de inrichting reeds afgerond of in voorbereiding (Heest, Scheebroek). Voor herstel van houtwallen en meanders zijn de voorstellen op stroomgebiedsniveau uitgewerkt. In totaal wordt

Drentse A bij Roodzanden, foto Marco Glastra

De Drentse A ten zuiden van de stad Groningen, foto Marco Glastra

voorgesteld ruim 5 kilometer houtwal aan te leggen. Hiervoor worden wallen opgeworpen, bomen ingeplant en een afrastering geplaatst. Voor een aantal oude meanders is voorgesteld deze op te schonen.

De voorstellen voor meanders zijn aanvullingen op door het Waterschap Hunze en Aa ontwikkelde plannen voor hermeandering. De uitwerking van voorstellen gaf op verschillende punten aanleiding tot het maken van soms lastige keuzen. Zo is het toestaan van inundaties in de middenloop (o.a. ter hoogte van het Schipborgerdiep bij Roodzanden) in de huidige situatie ongewenst vanuit het oogpunt van waterkwaliteit. Het water is te voedselrijk voor de verschromelende beekdalgraslanden, hoewel vroeger inundaties wel degelijk voorkwamen. Een ander punt is de toepassing van vrijkomende grond. Voor sommige laagwaardige toepassing zoals het dempen van sloten kan vrijkomende grond worden gebruikt. Voor herstel van dekzandkoppen in het beekdal is het gebruik van het oorspronkelijk materiaal vereist.

Op een enkele plaats doet zich het dilemma voor van natuurontwikkeling in een beekdal met een halfnatuurlijke doelstelling. Ten oosten van het Ballooërveld, in de Ossebroeken, is ervoor gekozen een slenk opnieuw uit te prepareren en de waterafvoer vanaf het Ballooërveld via de slenk te laten verlopen. In de slenk zal op de lange termijn mogelijk veenvorming op gang kunnen komen.

Voor de realisering van inrichtingsmaatregelen is in veel gevallen verwerving van gron-

den nodig. Op sommige plaatsen zijn voorstellen nog niet uitvoerbaar omdat in het beekdal nog enkele landbouwpercelen liggen, met de daarbij behorende eisen aan de ontwatering. De voorgestelde maatregelen kunnen pas na verwerving uitgevoerd worden.

Kosten

De uitvoering van de voorstellen heeft tot gevolg dat een grote stap in de richting van realisering van het beheersdoelen wordt gezet. Een groter deel van het gebied zal bestaan uit vochtige tot natte schraalgraslanden. Dit houdt onder meer in dat over een groter areaal de relatief lichte, maar tevens arbeidsintensieve één-assige maaivoertuigen moeten worden ingezet. Daar staat wel tegenover dat op sommige plaatsen kleinschalig de ontwikkeling van beekbegeleidende bossen gestimuleerd wordt. Op die plaatsen neemt de beheersinspanning af. Al met al zijn niet alleen de kosten van inrichting hoog, maar zal ook het beheer duurder worden.

Integrale aanpak

Voor het Drentse A-gebied is de gewenste toekomstige inrichting vanuit het oogpunt van natuur en landschap door Staatsbosbeheer gedetailleerd uitgewerkt. De kosten van inrichting en een veranderend beheer zijn hoog. De realisering van het droomdal hangt daarom af van de mate waarin financiën beschikbaar komen (o.a. vanuit de zogenaamde ROM-gelden) en van de snelheid waarmee planologische procedures kunnen worden doorlopen. Duurzame veiligstelling van het stroomdal is alleen mogelijk indien

het hydrologisch systeem als geheel wordt benaderd. Om discussies zoals die zich nu afspeelen rond het baggeren in de benedenloop te voorkomen, is een goede afstemming van de verschillende belangen in het gebied een eerste vereiste. Een aanpak over bestuurlijke en provinciale grenzen heen is zeker voor dit gebied van groot belang. De Drentse A is deze inspanning meer dan waard. **Nb**

Literatuur

- 1 Begeleidingswerkgroep Onderzoek Drentse A, 1994. Stroomdallandschap de Drentse A: uitgangspunten voor beheer en beleid. Samenstelling en redactie: IWACO B.V., Vestiging Noord, in opdracht van Staatsbosbeheer Drenthe-Noord.
- 2 Everts, F.H. & N.P.J. de Vries, 1991. De vegetatie-ontwikkeling van beekdalsystemen. Een landschapsoecologische studie van enkele Drentse beekdalen. Dissertatie RU Groningen.
- 3 Glastra, M.J. & U. Vegter, 1995. Uitwerking beheers- en inrichtingsmaatregelen Drentse A. IWACO B.V., Vestiging Noord, in opdracht van Staatsbosbeheer Drenthe-Noord.
- 4 Grootjans, A.P., 1985. Changes of groundwater regime in wet meadows. Dissertatie RU Groningen.
- 5 Schipper, P.C. & J.G. Streefkerk, 1993. Van stroomdal naar droomdal. Integratie van hydrologisch en oecologisch onderzoek ten behoeve van het beheer in de Drentse A. Staatsbosbeheer Driebergen, afdeling Terrainbeheer.

U. Vegter en M.J. Glastra zijn als ecooloog werkzaam bij IWACO B.V., Vestiging Noord, te Groningen.

H. Post is als districtshoofd werkzaam bij Staatsbosbeheer Drenthe, regio Noord.